



Jaap Smit

Betere bomen: Van A tot de grote Zelkova

Een aanwinst voor onze warmer wordende steden

Als bijna laatste in het alfabet wordt de *Zelkova* vaak vergeten. Jammer, want in de opwarmende bebouwde omgeving is het een boom die met een goede groeiplaats flink groot kan worden. En laat nou voor het temperen van hitte veel kroonvolume nodig zijn... We kunnen dus niet zonder *Zelkova*. Welke soorten worden (soms te weinig) gekweekt?

Auteur: Jaap Smit, dendroloog en groene curator

Van Acer tot *Zelkova* heet het boek waarmee ik in Frederiksoord bomen leerde kennen. Ik had les van de auteur, Theo Janson, die met zijn enthousiasme mijn nieuwsgierigheid naar planten nog verder aanwakkerde. Deze titel van auteur Janson geeft in zijn beknoptheid precies aan waarom de *Zelkova* vaak het nakijken heeft. Dit geslacht staat simpelweg achteraan in de rij. Het is ook de reden dat de boomsoortlijsten die ik opstel, tegenwoordig beginnen met de Z en niet meer met de A. *Acer*, *Carpinus* en *Gleditsia* worden genoeg gekozen. Ik haal *Zelkova* letterlijk naar voren.

Bebouwde omgeving

Gelukkig krijgt de *Zelkova* de laatste jaren meer aandacht van boombeheerders. En niet onterecht. *Zelkova* is een prima boom voor de bebouwde omgeving. Het bijzondere is dat vooral *Zelkova serrata* wordt toegepast. De fan

Opgaande cultivars van *Zelkova serrata*:

Opgaande cv's

'Burgundy Fall' combineert een vaasvormige groei met een betrouwbare paarsrode herfstkleur. 'Fastigiata' vormt een boom die sterk doet denken aan een takkenbezem. Begeleidingssnoei is nodig voor deze cultivar, die waarschijnlijk ook onder de naam 'Musashino' in de handel is. 'Flekova' GREEN VASE heeft een iets opgaandere groeiwijze dan de soort en kleurt in de herfst geel of oranje. 'Village Green' vormt een doorgaande harttak en heeft een vaasvorige kroon. De herfstkleur is wijnrood.

Selecties vanwege bladkleur

'Urban Ruby', heeft donkerrode groeischeuten en een goede herfstkleur. 'Kiwi Sunset' loopt oranje uit en is daarna de hele zomer geelbladig. 'Ogon' is eveneens geelbladig, maar heeft een gladde, oranjebruine bast. 'Variegata', zoals de naamlijst aangeeft, wordt in Dendroflora 'Goshiki' genoemd. Het is de witbontbladige cv met een overhangende, brede groeiwijze. Loopt roze uit en verbrandt in de zomer soms. Enigszins gele herfstkleur.

Dwergvormen cv's

'Goblin' is een Nederlandse cv die een ovale bol vormt. De bladeren zijn breder dan van de soort. Ze kleuren oranje tot rood in de herfst. 'Iruma Sango' zou een opgaande dwergvorm kunnen zijn, maar daarover is wat twijfel. Bekend is dat *Zelkova* zich uitstekend leent als bonsai.

Lid van iepen-familie

Zelkova is onderdeel van de iepen-familie, waartoe ook *Ulmus*, *Hemiptelea* en *Planera* horen. Alle soorten delen het kenmerk van familielid iep: de bladeren staan aan twee kanten van de twijg ingeplant. De vruchten zijn duidelijk anders dan van de iep: *Zelkova's* ontwikkelen kleine steenvruchten in plaats van de gevleugelde iepencenten. De Aziatische *Zelkova's* hebben meer dan 8 zijnerfven; de mediterane soorten hebben er minder dan 8. Steeds komen verdenkingen van iepziekte in *Zelkova* voorbij. Wellicht is een aantasting mogelijk bij een grote infectiedruk in de buurt, maar van afsterven is nooit sprake. Soms wordt iepziekte verward met *Verticillium*.



Meerstammige *Zelkova serrata* (foto Boomkwekerij Ebben)



Zelkova schneideriana

tastische *Zelkova carpinifolia* is (nog) onbemand. Daarmee missen we echt goede bomen. Veel soorten komen uit een warm tot heet klimaat. Ze zijn dan ook bomen die in ons opwarmende klimaat passen. Althans: indien geplant in een ruime groeiplaats.

Hoewel *Zelkova* ooit een verspreiding had van de Middellandse zee tot in Japan, is het gebied uiteengevallen in grofweg twee delen: Het Middellandse Zeegebied (inclusief Turkije, Iran en de Kaukasus) en in Oost-Azië (Japan, Korea, China).

De soorten uit het Nabije Oosten zijn daarbij nog aantrekkelijker. Want insecten uit die continenten komen door opwarming steeds meer vanzelf hier naartoe. Deze bomen kunnen deze – voor ons - nieuwe insecten voeden, maar ook onze inheemse fauna van voedsel voorzien.

Zelkova carpinifolia

De hieronder genoemde soorten zijn bij kwekers in cultuur; sommige nog mondjesmaat. *Zelkova carpinifolia* heeft het grootste verspreidingsgebied in Iran, maar in de Kaukasus en Turkije zijn enkele relictten van deze soort aanwezig. Dat niet alle bomen uit het oosten van droge grond houden, blijkt ook hier. Deze boom komt voor in bossen met vochtige, humusrijke bodems, en houdt niet van moerasomstandigheden, net als bijvoorbeeld *Parrotia persica* en *Alnus subcordata*, die ook uit deze gebieden stammen.

Deze *Zelkova* is de grootste van allemaal: met een kroon tot 35 meter hoog en een stamdiameter van soms meer dan 3 meter kan hij plataan-achtige proporties krijgen. De bast is grijs en vaak glad.

In Den Haag staat een grote boom in het Westbroekpark, waarschijnlijk bijna honderd jaar oud en wellicht geplant door S.G.A. Doorenbos, ooit directeur van de plantsoenendienst. En hier en daar, zoals in Den Haag, Leidschendam en Pijnacker, staan ook kleinere bomen. Het lijkt erop dat hier in Nederland vaak de brede groeivorm aangeplant is. In Engeland en de rest van Europa is vaak de smaller blijvende kloon gepoot. Met veel opgerichte takken ontstaat een blijvend opgaande kroon. De wortelaanzetten van deze kloon zijn fantastisch. Op www.treesandshrubsonline.org heet deze kloon inmiddels *Zelkova carpinifolia* 'James Gordon'. De in de Naamlijst Houtige Gewassen 2021-2025 genoemde *Zelkova carpinifolia* 'Pyramidalis' is dezelfde. De bladeren van deze *Zelkova* zijn tot 10 cm lang en 6 cm breed. De boom is vrij eenvoudig te stekken. Let op een goede wortelpruijk, want sommige bomen maken slechts enkele dikke stabiliteitswortels, net zoals gestekte iepen dat kunnen doen. Van *Zelkova carpinifolia* is nog een cultivar bekend, die mogelijk meer wordt gekweekt dan de soort. De cv. 'Verschaffeltii' heeft dieper ingesneden blad en groeit maximaal 8 meter hoog.



Zelkova serrata solitair

Zelkova abelicea

Zelkova abelicea komt van nature voor op Kreta. Het is in de bergen een struik tot zes meter hoog, mits niet afgevreten door vee. In het Rotterdamse Trompenburg Tuinen en Arboretum heeft de boom, geplant in 2003, inmiddels de 10 meter aangehaakt. Het kleine, donkergroene blad, loopt wit-achtig uit en blijft een grijze indruk maken. Het is een dicht vertakte boom, die door het kleine blad van ver af aan een wintergroene *Nothofagus* doet denken. Inmiddels op kleine schaal ook bij boomkwekers in cultuur. Eenvoudig te stekken door vroege zomerstek dat voor de winter nog een nieuwe scheut moet maken om daarna goed door te groeien. Trompenburg stelt stekken ter beschikking.

Zelkova sicula

Zelkova sicula komt ook uit het Middellandse Zeegebied: uit Sicilië. Deze soort werd pas in 1991 ontdekt. Er zijn twee klonen bekend die beide steriel zijn: alleen door worteluitlopers kan deze plant zich daar vermeerderen. Het is wellicht een kruising met voorgaande twee soorten, maar buiten doet hij het meest denken aan *Zelkova abelicea*. Maar dan een nog wat gedrongener habitus met veel kortloten en kleine, stevige, donkergroene bladeren. De bladsteel is behaard, de bladrand grof gezaagd. In de natuur ontwikkelen zich bomen tot 8 meter hoog, maar de planten worden in cultuur waarschijnlijk hoger. In Rotterdam is de soort



Zelkova sinica

geënt op *Zelkova serrata*, maar ook *Z. Sicala* is waarschijnlijk goed te stekken. Er vormt zich een goed doorgaande kop met relatief dun zij-hout. De jaarlijkse scheutlengte is meer dan 50 cm. Welke kweker pakt 't op?

Zelkova serrata

Zelkova serrata komt in het wild voor in Japan en waarschijnlijk ook in China en Korea, waar de boom tot 30 meter hoog wordt. In Japan is het een belangrijke bosboom. In Nederland is deze boom – terecht – best vaak toegepast. In Engeland is dat minder het geval en is *Zelkova carpinifolia* wijder verspreid; waarschijnlijk ligt de oorzaak daarvan in onze koloniale verleden. Niet voor niets staat de oudste *Zelkova serrata* buiten Japan sinds 1830 in onze Hortus in Leiden.

In Nederland is 20 meter het maximum, maar dat is uitzonderlijk; met 15 meter houdt het meestal wel op. Dan is de boom vaak net zo breed: er ontstaat een ronde kroon op een relatief dikke stam die fraai kan afschilferen. Mits opgekroond, want van nature vertakt de stam laag. Logisch dus, dat deze soort ook veel als meerstammige op kwekerijen staat. De soort is daardoor eerder een park- dan een straatboom. Sommige opgaande cultivars zijn na goede begeleidingssnoei meer geschikt als laanboom. Ook deze soort vraagt een vochtige standplaats; zowel klei als zondgrond volstaat. Hitte wordt goed verdragen.

Het fijne blad van *Zelkova serrata* ontluikt frisgroen. Vaak zijn delen van de kroon eerder in blad dan andere delen van dezelfde boom. Het sierlijke blad kleurt in de zomer groen en in de herfst fraai geel en oranje. Anders dan voorgaande soorten, die hooguit wat geel worden. De bladeren zijn zo goed als kaal, tot 9 cm lang en getand. De takken zijn vaak sterk overhangend: jonge bomen kunnen scheuten tot 1,5 m per jaar maken.

Zelkova serrata wordt door zaaien vermeerderd. Zaailingen verschillen sterk in groeivorm en herfstkleur. Daarom zijn er bijna veertig cv's op de markt. Ik noem enkele die in Nederland allemaal verkrijgbaar zijn.

Zelkova sinica

Zelkova sinica laat zich van *Zelkova serrata* onderscheiden door de grijze beharing van het jonge blad, daar waar *Zelkova serrata* in het voorjaar kaal is. Verderop in het seizoen zijn de verschillen kleiner, als van beide soorten de bladeren kaal zijn. *Z. Sinica* heeft zeven tot twaalf zijnerfjes, daar waar *Z. Serrata* er acht tot veertien heeft. De tanden van *Z. Sinica* zijn wat grover. Onmogelijk soms, die plantbeschrijvingen...

Het lijkt erop dat sommige planten die verkocht worden als *Z. Serrata* in werkelijkheid *Z. Sinica* zijn. Niet heel gek, want ze zijn nauw verwant. Deze boomsoort komt wild alleen in China



Zelkova carpinifolia-James Gordon

voor. Hij groeit daar in warme, vochtige bossen met een zure tot zeer hoge pH-waarde. Op een droge groeiplaats heeft *Zelkova serrata* dan ook de voorkeur.

Zelkova schneideriana

Zelkova schneideriana is de grootste Aziatische soort en komt ook alleen voor in (Centraal- en Zuid-) China en heeft daar een voorkeur voor uiterwaarden. Leverde als bosboom fantastisch hout, maar is daardoor nu bedreigd. De boom groeit tot 35 meter hoog. Het jonge blad is dicht grijs tot bruingrijs behaard. Tijdens de uitloop is het blad meestal rood. Na het zomerse groen kleuren de bladeren in de herfst donkerrood, bruin of blijven ze groen voordat ze afvallen. Bij mijn weten de zeldzaamste soort, die zelfs in Trompenburg (nog) ontbreekt. We houden ons aanbevolen! Ook in de stedelijke omgeving aanbevolen.



BE SOCIAL
Scan, lees & deel!